

האם מותר למתמחה לעסוק ברפואה

מצינו ברמב"ן בתורת האדם (ענין הסכנה) שכתב לגבי הפטור שיש לרופא מאחריות על נזק שאירע בעקבות הטיפול שלו :

"כל זה אמור דוקא בבקי וביודע בחכמה ובמלאכה זו ושאין שם גדול ממנו, אבל כל שאינו יודע בטיב חכמה זו, לא יהא לו עסק בהם, וכן אם יש שם גדולים ממנו אסור לו להתעסק בהם".

מבואר מדברי הרמב"ן, שהפטור מותנה בשני דברים :

א. עליו להיות בקי במלאכה וחכמה זו, ולפעול בהתאם למידע הרפואי באותו דור. כפל הלשון שכתב הרמב"ן "חכמה ומלאכה" מעיד כנראה על הצורך בבקיאיות תיאורטית (חכמה) ומעשית (מלאכה) כאחת (כך מבאר היטב הפלא יועץ בערך רופא), ולפיכך מוטלת על הרופא חובה לדרוש ולתור בחכמת הרפואה טרם עוסקו ברפואה.

ב. אין לו להתעסק ברפואה במקום שיש בקי גדול ממנו [אולי למעט מקרה שהוא פועל לפי הדרכתו והוראותיו המפורשות].

וכן בשו"ע (של"ו, א') פסק: "נתנה התורה רשות לרופא לרפאות. ומצוה היא. ובכלל פיקוח נפש הוא, וכו'. ומיהו לא יתעסק ברפואה אא"כ הוא בקי, ולא יהא שם גדול ממנו, שאם לא כן, הרי זה שופך דמים".

בטור שם הביא הלכה זאת ביתר ביאור :

"והוא שיזהר מאד מאד כמו שראוי לזהר בדיני נפשות וכו', ומיהו לא יתעסק ברפואה אא"כ יהא בקי ויודע בחכמה ובמלאכה ולא יהא שם גדול ממנו אבל כל שאינו יודע בטיב מלאכה זו לא יהא עוסק בה וכן אם יש גדול ממנו לא יתעסק בה כלל ק"ו משאר דינים והוראות שבתורה דהיאך יורה בספק נפשות במקום שיש גדול ממנו, ואם לא נתעסק בה כלל הרי זה שופך דמים ובן גהינם הוא".

ובב"י כתב שמקורו מרמב"ן שם, ורק שמלשון הרמב"ן משמע שהוא שופך דמים לא רק אם מתעסק ברפואה כשאינו בקי, אלא אף אם הוא בקי ורק יש רופא גדול ממנו הרי זה שופך דמים. (ועיין בזה עוד בדרישה ופרישה שם).

הגדרת רופא בקי

מיהו "בקי"? ידועים דברי הערוך השלחן שכתב (שם) :

"ומיהו אסור להתעסק ברפואות אא"כ הוא בקי ויש לו רשות מב"ד, והאידנא צריך להיות מוסמך מהממשלה שיש לו רשות ליתן רפואות לחולאים".

הרי שבזמן הסנהדרין, רישיון מקצועי היה ניתן על ידי הדיינים בחכמת הרפואה (שהיו חייבים גם ללמוד רפואה כמבואר ברמב"ם (פרק ב' מהלכות סנהדרין הלכה א'), וכיום שאין לנו את הסנהדרין, לכן "בית דין" לענין זה, זהו הממשלה של כל מדינה ומדינה. (ובדברי שאול יו"ד סי' של"ו, ושו"ת מעשה אברהם חיו"ד סי' נ"ה כתבו כן להלכה שגם כיום צריך רישיון ע"י דיינים).¹

בשו"ת ציץ אליעזר (חלק ה' - רמת רחל סימן כ"ב) כתב על דברי הערוך השלחן:

"ויש להעיר על כך דבטור ובשו"ע וכן בתה"א להרמב"ן שם, לא הותנה תנאי זה לעצם ההתעסקות, אלא לעצם ההתעסקות מותנה רק תנאי הבקיות כדכתוב בתה"א בלשון אלא מיהו דוקא בבקי וביודע בחכמה ובמלאכה זו ושאיין שם גדול ממנו וכו' וכן כתוב בטור בלשון ומיהו לא יתעסק ברפואה אא"כ יהא בקי ויודע בחכמה ובמלאכה ולא יהא שם גדול ממנו, וכדכתוב גם בשו"ע בלשון ומיהו לא יתעסק ברפואה אא"כ הוא בקי ולא יהא שם גדול ממנו, ובשום מקום לא מוזכר גם הצרכות רשות בית דין כתנאי לעצם ההתעסקות, ורק בסיפא דדבריהם לענין אם הזיק ברפואתו בזה הוא דמתנו תנאי רשות בית דין לענין לפוטרו מתשלומין. ומשמע מכל זה בהדיא דלענין עצם ההתעסקות ברפואות לא בעינן רשות בית דין וכל שרק בקי ויודע בחכמת ומלאכת הרפואה מותר לו להתעסק בהן.

וההסבר בזה הוא מפני דנטילת הרשות בית דין אינה משמשת בכאן כהסמכה והסמכה על עצם מומחיותו, דאין ענין לבית דין על כך, ועפ"י רובא דרובא אין להם אפי' מושג מחכמת הרפואה ובפרט מהמעשית, אלא היא משמשת ובאה לשם קיבלו עליהו את הרופא הזה על הציבור כולו שירפאם רפואת הגוף כפי מדת חכמתו ויכלתו הן לתיקון והן לטעות, דאזי כיון דברשות נחת לא משלם, דומיא דאמרין בסנהדרין ד' ה' ע"א: אמר רב האי מאן דבעי למידן דינא ואי טעה מיבעי למיפטרא לישקול רשותא מבי ריש גלותא. ומשום כך אין קבלת הרשות בית דין מעכבת עצם ההתעסקות בזה למי שבקי בכך ואין עליו צד איסור בהתעסקותו בלי קבלת הרשות בזה".

הרי שהרישיון ניתן על ידי גוף רפואי-מקצועי, ורשות בית הדין ניתנה רק כראיה שיש לאותו איש מעמד של רופא בקי ומקובל על הציבור.

¹ חשוב לציין שחובה זו מוטלת גם על החולה כמוש"כ הברכי יוסף שם: "והגם דעתה עונינו ענו בנו, ונפיש רופאי אליל נראו בעליל, ורבים חללים הפילו, מ"מ החולה חייב לבקש היותר מומחה, ואם לאו חובל בעצמו וכו', וא"כ האידנא דשכיחי דלא בקיאי כלל, והן הן המזיקין ופרוונקא דמותא, החולה יחוס על גופו ונפשו לדקדק היטב לדרוש ולתור אסיא דקאי ביני חילפי ורפא ירפא".

ועיי"ש עוד שהביא מספר בית הלל שדי בהסמכה אקדמית (דוקטור לרפואה) או אפילו אם אין לו הסמכה אבל קבלוהו הקהל עליהם בתור מומחה.

אולם מדברי הערוך השלחן נראה שאין מדובר כאן על הסמכה אקדמית בלבד, אלא ברשיון רפואה באותו מקום. כידוע ישנה הקפדה בכל מדינה שאפילו רופא בעל תואר אקדמי לא יעסוק ברפואה ללא רשיון מקומי, וזאת משום שרמת הרופאים אינה שווה בכל המקומות, וגם משום התנאים המיוחדים בכל מדינה בתחום הרפואי.

בשולחן גבוה (לר' יוסף מולכו סימן של"ו סעיף ז') ביאר שבית הדין נצרך כיום לאשר את תעודותיו של רופא הבא מחוץ לעיר, כאשר בידו כתב הסמכה מרופאים מובהקים.

לגבי רוקחים בבתי מרקחת הנותנים תרופות פסק הציץ אליעזר שם שיש בזה חילוק וז"ל:

"אותו הדבר מוזהרים גם הרוקחים והדומה להם היודעים בשמות - הרפואות ואינם יודעים הדק היטב בטיב - יעילותם, שלא יתנו סמי מרפא לחולים על סמך ידיעתם השיטחית והשערתם הדמיונית, ונוסף לזה הרי גם לא בודקים את החולה ואינם יודעים לקבוע בדיוק תחלואי החולה מה המה. כן אינם יודעים לקבוע מדת מנות - סמי - המרפא שעל החולה לקחת, וכידוע בהרבה פעמים נהפכים סמי - המרפא לרועץ לחולה כשאינו לוקח אותם בקצב ובמדה הדרושה.

ומה שיש לצדד בצדדי היתר הוא כאמור בתרופות - עממיות ידועות לכאבי ראש ושלשול וכדומה הנמכרות בריש גלי בידיעות המומחים באין מוחה. ומכח זה יש גם צד להתיר גם ביתר תרופות אשר הרשות נתונה מראש לרוקחים ממשד הבריאות של הממשלה למוכרם גם בלי קבלת פתקה על כך מרופא מורשה, דהרי זה כקבוע ועומד על כך מרופאים מומחים שתרופות כאלה אין בכחם להזיק לאדם הלוקחם גם כשבמקרה אינם מותאמים לחולה זה".

והדגיש בספר נשמת אברהם (ח"ב יו"ד של"ו א') שפשוט שאסור לאדם סתם ליעץ לחברו בתרופות משום שאינו מומחה בזה.

מקום שיש רופא גדול ממנו

בענין "שלא יהא שם גדול ממנו" כתב הגר"א בביאורו לשו"ע, שמקור ההלכה הוא "מק"ו משאר דינין והוראות שבתורה שאסור אם לא בכה"ג. ואמרין בריש פרק י' דסנהדרין, רב לא שבק בריה, וכו'. אי הכי אחר וכו' ובסוף קדושין טוב שברופאים וכו'".

כנראה שביאור דבריו הוא כך:

שנינו במסכת ע"ז (דף ז' ע"א):

"תנו רבנן היו שניים (שני תלמידי חכמים) אחד מטמא ואחד מטהר, אחד אוסר ואחד מתיר, אם היה אחד מהם גדול מחברו בחכמה ובמנין הלך אחריו".

הרי מבואר שבדינים והוראות שבתורה, בטלה דעת החכם בפני מי שגדול ממנו בין כשהחכם מחמיר ובין כשהוא מיקל. אם כן קל וחומר בנפשות שבטלה דעת הרופא בפני הגדול ממנו, ולכן רופא המתעסק ברפואה כשיש בעיר גדול ממנו הרי הוא בכלל שופך דמים.

והוסיף הגר"א, שמצינו בפרק י' בסנהדרין (דף פ"ד ע"ב) שרב לא הרשה לבנו להוציא קוץ שנתחב לבשרו מחשש שמא יחבול בו ויעבור על איסור חובל באביו. ומקשה הגמרא אם כן גם כאשר אחר יוציא את הקוץ יש לחוש שמא יחבול ויעבור על איסור חובל, ומשיבה הגמרא, שאדם אחר אם יחבול יעבור על איסור לאו ואילו הבן יעבור על איסור מיתה. הרי שחייבים להמנע ככל האפשר מלהגיע לידי חשש נפשות. ומה שאמרו בסוף מסכת קדושין טוב שברופאים לגהינום, הוא משום שמתעסקים ברפואה מבלי להוועץ בגדול. וגם שנינו במסכת יבמות (דף ק"ט ע"ב) רעה אחר רעה תבא לתוקע עצמו לדבר הלכה. ומבארת הגמרא שהכוונה היא לדין שבא לפניו דין ומדמה מילתא למילתא ויש בעיר גדול ממנו ולא בא להתיעץ עמו. אם כן כל שכן שאסור לרופא להתעסק ברפואה כשנמצא בעיר גדול ממנו, כך נראה ביאור דברי הגר"א.

לאור זאת המציאות כיום שרופא מרפא גם במקום שיש רופא מומחה ממנו טעונה הסבר.

הגר"י זילברשטיין (שבת שבתון הערה ע"ה) מבאר את המציאות כיום ממה ששמע מחמיו הגר"ש אלישיב, שבדברים פשוטים ומפורשים מותר לחכם להורות, וכמו כן מותר לרופא להתעסק בדברים גלויים וברורים. ודברי הגמרא במסכת עבודה זרה ויבמות נאמרו רק ב"מדמה מילתא למילתא", כלומר כשצריך להקיש ממקרה אחד לשני, שזקוקים לכך לבינה יתירה ובזה אסור להורות כשיש גדול ממנו בעיר. וכך ברפואה כשהמחלה אינה גלויה ויש לקבוע את האבחנה הנכונה אסור לרופא להתעסק ולהכריע בזה מבלי להוועץ בבקיא.

אולם לגבי צום יום כיפור מצינו שמתחשבים בדברי רופא ביום הכיפורים כשיש גדול ממנו (כמבואר ברמ"א סימן תרי"ח ס"ב), ושם הגדר שונה שהרי הרמ"א כתב שם (ס"ו) "אם נחלש הרבה עד שנראה לרוב בני אדם שהוא מסוכן מאכילין אותו", ובזה הקביעה בנוגע לצום גלויה וברורה והרשות נתונה לכל רופא לחוות דעתו אם חולה זה מסוגל לצום ומומחיות המופלג אינה תורמת רבות בזה, לכן לדעת הרמ"א כשנחלקו הדעות בין רופא הסובר שהחולה חייב לאכול, לבין מופלג בחכמה הסובר שיכול לצום, אין דעת המופלג בכגון זה מכריעה.

עוד כתב הגר"ש אלישיב (ספר זכרון לגר"ב זולטי - מוריה תשמ"ז וכ"כ הציץ אליעזר שם) שכיום שכל הרופאים מתמחים עידן ועידנים בבית הספר לרפואה, הרי שלגבי מקרים

רגילים ושכיחים אין הבדל ניכר בין רופא רגיל למומחה, ואין מניעה לרופא רגיל לטפל בפציינטים גם אם יש רופא מומחה. נוסף לזה, אין יד כל אדם משגת לפנות לרופא הכי גדול, וממילא דינו של רופא רגיל הוא כאילו הוא נמצא במקום שאין רופא יותר גדול. כל זאת כמובן במקרים רגילים, אמנם במקרה שהמחלה מסובכת בוודאי שעליו להתייעץ עם הרופא המומחה.

הגר"מ פיינשטיין (אגר"מ חו"מ ח"ב סי' ע"ד - ח') כתב בסברא זו שלפעמים הרופא הקטן מכוון יותר מהגדול, וצירף לכך שלא מכל רופא אדם זוכה להתרפאות. מכח זה פסק שאם דחופה השעה ואי אפשר לחכות לרופא מומחה, מוכרחים לסמוך על כל רופא שנמצא.

עוד פסק (מובא בקובץ הלכה ורפואה כרך א' עמ' ק"ל) שיש להעדיף רופא מומחה אף שאינו שומר תורה ומצוות, מרופא פחות מומחה שומר תורה ומצוות.